

Budimir LAZOVIĆ*

SPOLJNA POLITIKA I DIPLOMATIJA CRNE GORE KRAJEM XIX I POČETKOM XX VIJEKA I ULOGA VOJVODE GAVRA VUKOVIĆA

Sažetak: U drugoj polovini XIX i početkom XX vijeka u Crnoj Gori su se ukrštala ratna zbivanja, vođeni su pregovori o miru, javljali su se diplomatski zapleti, ali su ispoljene i hegemonističke pretenzije velikih evropskih sila na balkanske prostore. Vođena je mukotrpana borba za sprovođenje odluka Berlinskog kongresa i za učvršćivanje nezavisnosti. U takvim okolnostima, u uslovima neograničene vlasti knjaza, odnosno kralja Nikole, uloga vojvode Gavra Vukovića bila je veoma značajna. U radu je dat pregled odnosa Crne Gore sa pojedinim državama.

Vojvoda Gavro je uvijek nastojao da na najbolji način služi interesima države, njenom integritetu, dostojanstvu i prestižu u svijetu. Diplomaciju je poimao kompleksno, svjestan da se međudržavni odnosi zasnivaju na interesima i stoga je, sagledavajući sumornu ekonomsku realnost u državi, posvećeno i neumorno radio na uspostavljanju ekonomskih veza sa inostranstvom. Bio je duboko svjestan međuzavisnosti politike i ekonomije, unutrašnjeg razvoja, te spoljne politike i položaja male države u međunarodnim odnosima.

Diplomska i državnička misija vojvode Gavra kao utemeljivača diplomatije Crne Gore — daje značajne i aktuelne poruke za ovovremenu diplomatiju i razvoj Crne Gore.

Ključne riječi: *Crna Gora, vojvoda Gavro, Berlinski kongres, spoljna politika, diplomatija, utemeljivač, misija, država, nezavisnost, integritet, identitet, pregovori, mir*

Druga polovina XIX i početak XX vijeka, sa sigurnošću se može reći, spada među najburnija razdoblja u istoriji Crne Gore, prelomna po mnogo čemu. To je vrijeme kada Crna Gora nastavlja niz oslobodilačkih ratova. Tu je nezaobilazan ustanak u Hercegovini 1875. i 1876. godine, u kojem je uplitanje moćnih evropskih država bilo vidljivo u pretenzijama za

* Prof. dr Budimir Lazović, ambasador

ostvarenje hegemonističkih interesa na Balkanu, uglavnom na štetu balkanskih naroda. To je doba postepenog napuštanja plemenskog načina života i sporo, mukotrpno nastajanje modernih oblika organizovanja države, uz formiranje prvih institucija — počev od državne administracije, sudstva, školstva, zdravstva, te slabašnih oblika privređivanja i trgovine i dr. Tu je istorijski datum 13. jul 1878. godine, kada je Crna Gora na Berlinskom kongresu stekla međunarodno priznanje i međunarodnopravni državni subjektivitet.

Poslije velikih ratova 1876–1878. godine između Crne Gore i Turske nastali su politički zapleti i počele mučne godine, gotovo u istoj mjeri teške kao i ratna zbivanja. Bilo je mnogo diplomatskih zapleta, pograničnih incidenata i teških pregovora u vezi sa realizacijom odluka sa Berlinskog kongresa. Bilo je potrebno trezveno i realistično sagledati međunarodne okolnosti i, posebno, povezanost ratnih zbivanja sa političkim i diplomatskim odnosima, geopolitičkom i socioekonomskom zbiljom, okoštalom tradicijom i aktuelnim civilizacijskim tokom. U tom krajnje nepovoljnom stanju poslije sticanja nezavisnosti, kao imperativ vremena nametnula se nasušna potreba za uspostavljanjem dobrih odnosa sa velikim silama i susjedima i jačanjem integriteta i ugleda države u svijetu.

Crna Gora i njena spoljna politika krajem XIX i početkom XX vijeka (pa i diplomatija kao njeno oruđe) moraju se posmatrati u kontekstu međunarodnih odnosa i unutrašnjih prilika toga vremena. Velika istočna kriza — koja će se u Crnoj Gori ogledati u ogromnim naporima, žrtvama i vojnim uspjesima u Veljem ratu — rezultirala je novom podjelom interesnih sfera između velikih sila. Time se „slamka“ crnogorske državnosti i subjektiviteta morala ponovo „povijati“ novim „vihorovima“ i Istoka i Zapada. Sporazum iz Rajhštata (1876) i Budimpeštanska konvencija (1877), između „vjekovnih zaštitnica“ — Rusije i Austrougarske, otvorili su put okupaciji Bosne i Hercegovine od strane Habsburške monarhije, ali i u velikoj mjeri poništili ratne uspjehe Crne Gore u Hercegovini (utvrđujući trajni bedem za ostvarivanje njenih ambicija na zapadu). Istovremeno, potpisano primirje u Jedrenu (1878) između Otomanskog carstva i Rusije i njenih saveznika — otvoriće prostor za mukotrpane, višegodišnje napore Crne Gore da potvrdi teritorijalna prava i demarkaciju na svojim istočnim granicama.

Svu brutalnost interesa velikih sila Crna Gora će, kao konstantu u međunarodnim odnosima, osjetiti ubrzo na svojim nejakim leđima, u

praktičnom poništavanju *Sanstefanskog mirovnog ugovora* čijim odredbama nije samo dobila međunarodno priznanje nezavisnosti, već je i više-struko uvećala svoju teritoriju. Snažno angažovanje Velike Britanije i Austrougarske, uz podršku Francuske i Italije koje su usmjerene na slabljenje ruskih pozicija na Balkanu, rezultiralo je revidiranjem pomenutog ugovora na Berlinskom kongresu 1878. godine. Događaji oko ovog historijskog trenutka, kao i odluke Berlinskog kongresa, mogu se smatrati i vododjelnicom u spoljnoj politici i diplomatiji Crne Gore. Naime, očigledna nemoć i izostanak diplomatskih kapaciteta najbolje su odslikani ignorancijom crnogorskih predstavnika kao pregovaračkih subjekata tokom kongresne rasprave, donošenjem zaključaka i njihovim postavljanjem u poziciju pukog posmatrača dok se kroje granice sopstvene zemlje. Odluke Berlinskog kongresa otvoriće vrata uključenju Crne Gore u međunarodne odnose modernog doba i postaviti pred nju izazove samostalnijeg utvrđivanja spoljne politike i izgradnje kapaciteta za njeno sprovođenje u narednim decenijama.

Balkan je od kraja XVIII vijeka postao interesna zona velikih sila zbog geopolitičkih i hegemonističkih pretenzija, ali i ekonomskih interesa. Takvi interesi velikih sila uticali su ponajviše na odnose između balkanskih država.

Međunarodni položaj Crne Gore nakon sticanja nezavisnosti bio je izuzetno složen zbog destruktivnog odnosa — ne samo Porte, već i moćnih evropskih država — u izvršavanju odluka Berlinskog kongresa, posebno u vezi sa ustupanjem Plava i Gusinja.

Unutrašnje prilike bile su veoma nepovoljne, a u nekim periodima čak dramatične. Krajnja iscrpljenost prirodnih resursa, osobito u vrijeme i poslije Hercegovačkog ustanka, zatim „niz gladnih godina doveo je bio narod do smrtne iznemoglosti, a državu do prezaduženja, jer je morala spasavati narod od pomora od gladi“.¹

Glavni strateški ciljevi spoljne politike Crne Gore u posmatranom periodu bili su borba za oslobođenje i teritorijalno proširenje, sticanje nezavisnosti i dobijanje međunarodnog legitimeteta, očuvanje samostalnosti i teritorijalnog integriteta, te jačanje međunarodnog položaja i afirmacija u međunarodnim odnosima radi ubrzanog razvoja i učvršćivanja stečene nezavisnosti.

¹ Vuković Gavro, *Memoari*, Obod, Cetinje, 1999, str. 454.

Složenost međunarodnog položaja i težina istorijskih izazova pred kojima se našla Crna Gora krajem XIX i početkom XX vijeka moraju se neizostavno posmatrati i kroz diplomatsko djelovanje vojvode Gavra Vukovića. Uloga vojvode Gavra kao dugogodišnjeg ministra inostranih djela (1889–1905) u kreiranju spoljne politike, te u uspostavljanju i funkcionisanju diplomatije kao instrumenta spoljne politike — višestruko je značajna i nezamjenjiva.²

Imajući u vidu realno stanje, nezavidnu materijalno-finansijsku situaciju i manjak stručnih kadrova, može se reći da je Crna Gora u orbitu moderne diplomatije krajem XIX vijeka krenula sa „gole ledine“. To je bio „put u nepoznato“³.

² Iz knjige Pantelije Jovovića, *Crnogorski političari* — Vreme, A. D. Beograd, 1924, str. 10. Citiramo dio o vojvodi Gavru Vukoviću: „On ima zasluga i to velikih zasluga. Njegova je poveljiva zasluga uspostava diplomatskih odnosa između Crne Gore i ostalih evropskih država. Biti ministar spoljnih poslova jedne države decenijama znači krunisati svoj rad uspesima i neuspesima, znači vezati tesno svoje ime za sudbinu države.“

³ Diplomatska služba, zbog oskudnih finansijskih sredstava i nedostatka kvalifikovanih kadrova, bila je neizgrađena i nerazvijena. I prije sticanja nezavisnosti formirana je (1874. godine) Knjaževska kancelarija za spoljne poslove (kao posebno odjeljenje Senata), ali se zbog objektivnih okolnosti i Velike istočne krize nije osvjedočila po nekom aktivnom djelovanju. Godine 1902, nakon donošenja *Zakona o Knjaževskoj vladi i Državnom sovjetu*, među formiranim ministarstvima bilo je i Ministarstvo inostranih djela (Raspopović M. Radoslav, *Diplomatija Crne Gore 1711–1918*, Istorijski institut Crne Gore, Novinsko-izdavačka ustanova „Vojska“, Podgorica — Beograd, 1996, str. 289 i 299).

„Crnogorsko ministarstvo inostranih djela imalo je krajem XIX vijeka samo tri službenika: ministra i dva sekretara, a pred početak Balkanskog rata na platnom spisku ovog ministarstva bilo je sedam činovnika: ministar, načelnik Ministarstva, četiri sekretara i pisar.“ U crnogorskoj diplomatiji sve do 1905. godine nije bilo pisanih pravila i instrukcija. Vidjeti: Andrijašević M. Živko, „Knjaz Nikola o Srbiji i srbijansko-crnogorskim odnosima u memoarima vojvode Sima Popovića“, u: *Pero i povest — srpsko društvo u sećanjima*, Filozofski fakultet, Beograd, 1999, str. 272.

Vojvoda Gavro je zabilježio u *Memoarima* kako je jednu crnogorsku delegaciju u posjeti Beogradu savjetovala knjeginja Milena: „Pokažite se da ste gospoda, da ste ozbiljni. Ponašajte se sa svakim ljubezno, nemojte se kočiti, jer ukočenost pokazuje nevaspitanje i neznanje. Ukočenost je maska gluposti. Budite prirodni, ali i dostojanstveni. Govoreći, nemojte vikati, niti se mnogo smijati. Ni u kakvoj prilici nemojte se zaboravljati, jer ste posmatrani i kad vi ne mislite. Na trpezu budite pristojni i umjereni. Niti se mnogo čudite, niti mnogo kritikujte. Jedan prema drugome budite predusretljivi, da se vidi da kod nas postoji disciplina, da mlađi prepoznaju starijega.“ Vuković Gavro, *Memoari*, Obod, Cetinje, 1999, str. 546.

Ministar Vuković je dobro spoznao značaj dobrih odnosa sa susjednim narodima i državama, a posebno sa velikim silama. Isto tako, bio je duboko svjestan u pogledu položaja malih država u međunarodnim odnosima. Više od bilo kakvog opisa o tome govore citati iz *Memoara*. Prema vojvodi Gavru, „mali narodi imaju teže obaveze od velikih sila. Moraju ulagati dopunske napore na vlastitoj samoizgradnji državnog života, ukoliko misle da opstanu u konstelaciji interesa i sfera uticaja velesila.“⁴ „Nema više nesreće za male države od precijenjivanja svoje snage, naročito u spoljnoj politici... Iz te pogriješke pada se u samoobmanu, a iz nje u nedogledne neizvjesnosti koje mogu biti fatalne i za opstanak njihov... Veliki se igraju sa sudbinom malih nemilosrdno, od čega mali narodi stradaju, a često i propadaju.“⁵ „Diplomatska služba po vojvodi Vukoviću, naročito malih naroda ne smije da se pasivizira, uspava ili zadovolji privremenim ili trenutnim uspjesima. Interesi malih država nikad nijesu u toj mjeri zaštićeni da ih ne bi trebalo svakim povodom braniti i insistirati na njihovom proširivanju.“⁶

U vrijeme o kojem je riječ, spoljna politika Crne Gore bila je potpuno okrenuta ka Rusiji kao sili zaštitnici. O politici toga doba akademik Dragan K. Vukčević kaže: „Posljednjih nekoliko vjekova, posebno u vrijeme vladavine dinastije Petrovića, i unutrašnja i spoljna politika bile su u znaku ostvarivanja onog što bismo mogli nazvati sjeveroističnim putem ili prolazom.“ Što se pak tiče savremenog usmjerenja društva, on primjećuje: „Ako je spoljna politika pokazatelj onoga što se dešava i na unutrašnjem planu, onda mi se čini da se u Crnoj Gori oblikuje orijentacija koju bismo metaforički mogli nazvati traganje za jugozapadnim putem ili prolazom.“⁷

Vojvoda Gavro je formiran pod uticajem zapadne kulture⁸ i u nekim njegovim razmišljanjima i potezima mogu se, i pored potpune okrenutosti Rusiji, nazrijeti izvjesne naznake orijentacije ka jugozapadu. Pri tome imamo u vidu ono što je pisao u *Memoarima* o saradnji sa Italijom i Francuskom, njegovu kritičnost prema izvjesnim potezima i ponašanju Rusije,

⁴ *Isto*, str. 41.

⁵ *Isto*, str. 751.

⁶ *Isto*, str. 45 i 46.

⁷ Vukčević K. Dragan, „Građanski identitet čuva Crnu Goru“, *Novi Magazin*, br. 377, Beograd, 2018. str. 18 i 19.

⁸ Vuković Slobodan, „Ugradio sebe u temelje crnogorske državnosti“, *Tokovi*, br. 2, Berane, 2007, str. 175.

te uočavanje potrebe za osamostaljivanjem od presudnog uticaja ruske politike i diplomatije i, na koncu, zalaganje za modernizaciju, kao i sluh za razvijene ekonomske odnose sa inostranstvom.

Ključni spoljnopolitički partner Crne Gore bila je Rusija kao sila zaštitnica.⁹ Rusija je Crnu Goru, osim politički i moralno, podržavala materijalno i finansijski. Ali nije bilo investicionih ulaganja u proizvodne kapacitete radi korišćenja prirodnih potencijala, što je jedina sigurna i trajna osnova za razvoj. U *Memoarima* vojvoda Gavro piše: „Kod ruske diplomatije vladala je neka odvratna predrasuda prema svemu što je Crna Gora za svoj bolji razvitak preduzimala. Šta će Crnoj Gori železnica, šta će putevi, a zašto pristaništa? Za Crnu Goru nije civilizacija, već treba da ostane za vazda kao jedan vojni logor u patrijarhalnom obliku.“¹⁰

Vojvoda Gavro je oštro reagovao na saopštenje ruskog otpravnika poslova Solovjeva u kom se traži da Crna Gora odustane od sklapanja tajnog ugovora o savezu sa Srbijom, jer osim saveza sa Rusijom „drugi savezi za vas su izlišni“¹¹ (iako su ti pregovori vođeni uz saglasnost Rusije). Vojvoda Gavro je bio uvjeren da je to bio zamajac samostalnog kretanja Crne Gore u spoljnoj politici. Iz pogleda vojvode Gavra proizilazi da, ukoliko spoljna politika na prvo mjesto stavlja sopstvene aktuelne i dugoročne interese, ona treba da se oslobodi diktata ruske diplomatije koja „našu samostalnu radnju u spoljnoj politici nije mogla da trpi ni u kom slučaju“, već je „zahtijevala da budemo njeni „posilni“, bez svoje inicijative“¹². Iako Crna Gora, kako piše vojvoda Gavro, nikad nije pomišljala a kamoli preduzimala ono što bi moglo biti na štetu velikim interesima Rusije na Balkanu, znalo se da „ona nije nikad trpjela da Crna Gora diše duhom jedne

⁹ Vuković Gavro, *Memoari, op. cit.*, str. 454. „Naš Gospodar vazda je bio stožer rusofilstva u Crnoj Gori“ (*Isto*, str. 641).

¹⁰ *Isto*, str. 714. „Mi nijesmo imali načina baviti se sa tom predrasudom, niti Rusiju prizivati neposredno u pomoć ma u čemu što bi nas moglo udaljavati iz tog stanja, koje je ona s uvjerenjem, ali pogrešno, zamišljala da je najspasonosnije za Crnu Goru.“

¹¹ *Isto*, str. 651. Vojvoda Gavro primjećuje da se događaji istorijski ponavljaju i podsjeća da su Rusi stavili „veto“ na sporazum između Crne Gore i Srbije u vrijeme Hercegovačkog ustanka.

¹² *Isto*, str. 650. Vojvoda Gavro u *Memoarima* piše: „Ali je diplomatija uopšte ćudljiva, zavodljiva, a često puta i pakosna. Naročito je bila ćudljiva ruska diplomatija. Umoljena da što učini u našu korist kod koje od velikih sila, teško se je riješavala. Postignemo li to isto našim samostalnim putovima, ona nam je aplaudirala na uspjesima. Po svršenom činu, ona nam je čestitala na izmirenju s Germanima.“

samostalne države“.¹³ U vezi sa odnosima sa Rusijom vojvoda Gavro kaže: „Moj položaj bio je veoma težak, između nemarnosti našeg dvora prema ruskim poslanicima, ma i servilnostima mojih kolega prema njima... Ja sam izabrao bio jednu pristojnu sredinu a naime: da služim domovinu i Gospodara na prvom mjestu, da prema ruskim poslanicima budem predusretljiv, široko povjerljiv, ali nikako njihov reporter.“¹⁴ Shodno devizi o sudbinskoj povezanosti Crne Gore i Rusije (kojom su Crnogorci bili slijepo obuzeti), odnosi sa drugim silama nijesu napredovali. „Zasljepljeni smo bili devizom Rusija dobiti, i mi ćemo dobiti, Rusija izgubiti i mi ćemo izgubiti.“¹⁵

Odnosi sa Turskom su se kretali od ratnih sukoba do relativno korektno saradnje, sve pod sjenkom ukorijenjenog nepovjerenja i predrasuda. Nakon sticanja nezavisnosti radilo se na nizu otvorenih pitanja, prije svega na realizaciji odluka Berlinskog kongresa, a zatim položaja crnogorskih građana u Turskoj. U vezi sa odnosima sa Turskom vojvoda Gavro piše: „Sila prilika prinuđavala nas je da laviramo, da stojimo s mirom, da ne zadijevamo..., da umjerenošću savladamo razuzdanost arnautsku, i obezorujemo vlasti turske od postrekavanja Arnauta protiv Srba.“¹⁶

Knjaz Nikola je odlučio da 1882. ili 1883. godine prvu posjetu inostranstvu učini Turskoj, što je bilo nepopularno u očima fanatičnih Crnogoraca koji „nijesu bili u stanju dohledati neizmjernu korist koju je taj njegov put donio za našu zemlju“.¹⁷ Sultan je tada tražio od knjaza da se ponovo otvori predstavništvo Crne Gore u Carigradu i napomenuo da bi mu bilo prijatno da pošalje Gavra Vukovića — što je knjaz odmah po

¹³ *Isto*, str. 652.

¹⁴ *Isto*, str. 641.

¹⁵ *Isto*, str. 622.

¹⁶ *Isto*, str. 752. „Pošto je uzaslanjena puška uz zidove domova crnogorskih trebalo se je dohvatiti drugih sredstava, a to je diplomatskih, kako bi se moglo doći, koliko je moguće, do sporazuma sa Turskom.“ (*Isto*, str. 452)

¹⁷ *Isto*, str. 452. U vezi sa navedenom posjetom u *Memoarima* vojvode Gavra stoji da je posjeta bila 1882, a u *Memoarima* knjaza Nikole (Nikola I Petrović Njegoš, *Autobiografija, Memoari, Putopisi*, Obod, Pobjeda, Cetinje — Titograd, 1988, str. 659–749) figurira 1883. Moguće je da se u jednom od memoara radi o cifarskoj grešci, budući da se u oba slučaja navodi da je do posjete došlo u avgustu.

U radu Andrije Lainovića „Jedna stranica iz diplomatske istorije Crne Gore“, *Istorijski zapisi*, br. 10–12, Cetinje, 1951. god., str. 511, 512, navodi se da je posjeta bila 1883. godine.

povratku na Cetinje učinio, postavivši ga za otpravnika poslova.¹⁸ Poslije jedne od većih misija (Carigrad, 1896) o problemima političke i ekonomske prirode, ali i o položaju pravoslavnog stanovništva na okupiranim teritorijama, vojvoda Gavro je u razgovorima sa sultanom dobio obećanja, ali — s obzirom na iskustvo i dobro poznavanje manira u njihovoj diplomatiji — nije skoro ništa očekivao. U vezi s tim kaže: „Pošao sam s punom vrećom iluzija. Vraćao se sa punom vrećom praznih fraza, obećanja i prašine u očima.“¹⁹

Politički odnosi sa Francuskom bili su dobri još od doba knjaza Danila i Napoleona III. U tom domenu Francuska je bila naklonjena Crnoj Gori, dok je u ekonomskim odnosima prevladao njihov interes²⁰. Važno je napomenuti i to da je predsjednik Francuske povjerio ministru Vukoviću svoju želju da knjaz Nikola posreduje kod italijanskog kralja Viktora kako bi se prevazišli loši odnosi između dvije države. To posredovanje je bilo uspješno — italijanski kralj Viktor i kraljica Jelena posjetili su Pariz u kom su pompezno dočekani, a poslije toga su se međusobni odnosi poboljšali.

Sa Engleskom su odnosi pretežno bili hladni i uzdržani, primarno zbog bliskosti Crne Gore sa Rusijom. Bliskost sa Rusijom, a zatim upliv ove države u tekuće spoljopolitičke poteze Crne Gore (i u rad njenog ministarstva) — bio je trn u oku velikih sila, posebno Engleske i Austrougarske; zbog toga su imale odbojan odnos, bez trunke naklonjenosti. To je bilo vidljivo i u načinu na koji su se postavljale prema Crnoj Gori u mnogim prilikama, uključujući i Berlinski kongres. O tome su i otvoreno govorili.²¹

U tom pogledu izuzetak je zalaganje engleskog državnika Gledstona da Crna Gora umjesto Plava i Gusinja dobije Ulcinj, što je u tom momentu značilo promjenu njihove politike. Po mišljenju vojvode Gavra, „Gledstonov stav može se smatrati ličnim držanjem jednog čovjeka širokih pogleda koji je bio impresioniran crnogorskim shvatanjem morala, navikama

¹⁸ *Isto*, str. 453. Sultan je rekao knjazu Nikoli: „Pošaljite mi onoga što je najprije ovdje bio, koji je namještao brkove prilikom audijencije vojvode Stanka Radonjića.“

¹⁹ *Isto*, str. 636.

²⁰ „U političkim pitanjima Francuska nam je bila vazda naklonjena; u trgovačkim po mogućnosti, a u finansijskom po interesu, tj. nikako.“ *Isto*, str. 599.

²¹ U tom kontekstu često se pominje izjava jednog engleskog državnika koji je knjazu Nikoli rekao: „Crna Gora niti je kome od koristi, niti od štete, ali za to što je satrap ruski mnozina joj ne simpatišu. Stoga, dakle, dokle god se bude nahodila u tome obliku, neka se ne nada iskrenoj potpori Engleske.“ (*Isto*, str. 595)

i borbenim uspjesima, o čemu je napisao i jednu zanimljivu studiju a nikako konstantom engleske spoljne politike.“²²

Udaja princeze Ane, kćeri knjaza Nikole, za princa Franca od Batenberga (porijeklom od hesenske dinastije koja je bila u rodbinskim vezama sa svim evropskim dinastijama, a posebno sa engleskim dvorom) politički je pozitivno uticala na odnose između Crne Gore i Engleske.²³ Ovaj brak je inicirao poziv kraljice Viktorije knjazu Nikoli da 1898. godine posjeti London, gdje je srdačno dočekan.

Austrougarska je imala stalne pretenzije prema balkanskom prostoru, posebno prema Bosni i Hercegovini. Odnosi sa Crnom Gorom su bili manje-više hladni zbog bliskosti sa Rusijom, što je ispoljeno i na Berlinskom kongresu i poslije njega. Vojvoda Gavro piše: „Osnov naše politike prema Austriji počivao je u iluzijama, kao da nijesmo znali da u politici postoji pravilo: ištem da nešto u zamjenu dadnem, ili da učinim.“²⁴

Na držanje Germanije na Berlinskom kongresu nijesu imale uticaja silne crnogorske žrtve za oslobađanje balkanskih naroda. Nesmotrenost u vezi sa dočekom i prijemom Bizmarkovog izaslanika barona Teste (koji je na Cetinje donio jedan primjerak ugovora Berlinskog kongresa da ga zvanično uruči knjazu) presudila je da se diplomatski odnosi uspostave tek 1905. godine. Zbog nemara i odsustva organizovanosti u državnim službama Bizmarkovog izaslanika ne samo da niko nije dočekaao, nego se ni sa kim od zvaničnika nije mogao sresti, pa je poslije tri dana napustio Crnu Goru. Bizmark je to primio kao „neoprostiv skandal i tešku uvredu“, a zatim je cirkularom naložio svojim diplomatskim mrežama da „moraju u svakoj prilici ignorisati Crnu Goru, kao i da ne postoji“²⁵. Vojvodu Gavru je silno preokupirao taj problem pa se, odmah pošto ga je knjaz imenovao za ministra inostranih djela, posvetio njegovom rješavanju — „trebalo se upeti iz petnih žila da se blagovoljenje silne Germanije pošto poto zadobije“²⁶. O tome je više puta govorio sa knjazom, procjenjujući veliki značaj dobrih odnosa sa Germanijom kao veoma uticajnom silom. Po

²² *Isto*, str. 33.

²³ *Isto*, str. 594. Brat princa Franca od Batenberga bio je oženjem kćerkom kraljice Viktorije.

²⁴ *Isto*, str. 614.

²⁵ *Isto*, str. 668.

²⁶ *Isto*, str. 674.

mnogim znacima bilo je jasno da germanska diplomatija ignoriše Crnu Goru. To se ispoljavalo i u Carigradu, što je vojvoda Gavro više puta iskustio, ali razlog za to nije znao. Tek je tokom misije u Carigradu 1882. godine (dakle, poslije četiri godine) vojvoda Gavro uspio da preko ruskog poslanika u Carigradu dozna za pomenuti Bizmarkov cirkular.

Veoma uporan u nastojanju da dođe do rješenja koje će normalizovati odnose, vojvoda Gavro je, uz ostalo, imao ideju da odlazak u Berlin nasljednika Danila iskoristi za otopljavanje odnosa (Danilo je, inače, bio oženjen princezom Jutom, kćerkom kneza Adolfa — nasljednika prijestola Meklenburg-Strelie); nasljednik Danilo bi tom prilikom uručio Bizmarku knjaževo pismo i orden. Pošto je sa strane Ruske ambasade u Berlinu sugerisano da to treba odložiti za pogodnije vrijeme, od toga se odustalo. Početak rješenja problema ukazao se nakon što je vojvoda Gavro 1902. godine cirkularnom notom notificirao da je knjaz Nikola povodom četrdeset godina vladavine proglašen za kralja. U znak priznanja nove titule, njemački car je uzvratio čestitkom na dan proglašenja²⁷. Konačno rješenje uslijedilo je 1905. godine, nakon što je na inicijativu vojvode Gavra, posredstvom kraljice Jelene, a na prijedlog kralja Viktora, kralj Nikola od cara Vilhelma II dobio poziv za susret u Berlinu.²⁸ Tom posjetom okrenuta je, poslije šesnaest godina, nova stranica u odnosima Crne Gore i Njemačke, i to otvaranjem stalnog diplomatskog predstavništva na Cetinju. Ovo je primjer kako naizgled sitna, tehnička greška male države prema velikoj može izazvati nepovoljne posljedice. Nije mnogo drugačije ni u savremeno doba.

Odnosi sa Italijom bili su još od doba knjaza Danila bliski (pa i saveznički), a značajno su uznapredovali udajom princeze Jelene za Viktora, princa od Napulja. Vojvoda Gavro je, od nastanka ideje o braku princeze Jelene sa princem Viktorom, dvije godine bio stalno angažovan — vidio je državni interes u dobijanju za državu uticajnog saveznika. Posebna je njegova zasluga za to što je jakim razlozima i argumentima uticao na knjaza da prihvati prelazak princeze Jelene u katoličanstvo prije vjenčanja, ali i za neutralizaciju neraspoloženja Rusije zbog navodnih razlika u vjeri, a prije svega — zbog sopstvenih političkih interesa. Vojvoda Gavro u

²⁷ *Isto*, str. 676.

²⁸ *Isto*, 650. Vojvoda Gavro u *Memoarima* piše: „Ono što mi sami ne bismo možda nikad mogli postići, a teško i preko ruske diplomacije, postigli smo preko italijanskog kralja Viktora.“

Memoarima visoko vrednuje događaj kojim se ojačalo prijateljstvo sa Italijom, nazivajući ga „među najvažnijim u našoj istoriji“.²⁹

Odnosi sa Srbijom su oscilovali od relativno dobrih do hladnih i zamrznutih, odnosno prekinutih, i to je uglavnom zavisilo od držanja Srbije. Bili su gotovo stalno pod sjenkom dinastičkih trvenja Obrenovića i Karađorđevića s jedne, odnosno Petrovića sa druge strane — svi su pretendovali da zaposjednu zajednički prijesto, ali su bili i suparnici u aspiracijama za teritorijalno proširivanje na prostore evropske Turske. Po inicijativama koje je imao, po nekolikim misijama i tajnim pregovorima sa visokim zvaničnicima Srbije — može se zaključiti da je vojvoda Gavro uporno nastojao da poboljša odnose između dvije države. Može se reći da je lično i iskreno bio naklonjen Srbiji. To ga nije omelo da u razgovorima sa predstavnicima Srbije bude kritičan.

Primjer za otvorenost i kritičnost — osobine diplomate i državnika Gavra Vukovića — sastoji se u kritičkom kazivanju generalu Milovanu Pavloviću, izaslaniku kralja Srbije 1896. godine. Kritika se odnosila na višegodišnju austrofilsku politiku Srbije i odnos prema Crnoj Gori. Oštro kritikujući odnos Srbije prema Crnoj Gori, ministar Vuković mu je rekao, između ostalog, da „vi na nas gledate sa predrasudama“, da „srpski državni- ci, još od starina smatrali su Crnu Goru za nešto izlišno, za nešto suviše i škodljivo za Srbiju“³⁰. Podsjetio je da je Ilija Garašanin (kad se knjaz Danilo zaknjažio umjesto da se zavladiči) rekao „da je to najveća nesreća za Srbiju i za sprstvo. Od toga doba, sistematično, vaši državni- ci nijesu poštedili služiti se svima sredstvima da dinastiju njenu i Crnu Goru omalova- že, da joj u svemu naškode, da ju omrže srpskom narodu, da joj ne dopu- ste uvećati se, da joj smetaju širiti svoje aspiracije među okolnim srpskim narodom izvan njenih suviše uskih granica.“³¹

Poslije sticanja nezavisnosti, Crna Gora je bila okrenuta Rusiji, a Srbija Austrougarskoj koja je podsticala udaljavanje Srbije od Crne Gore. Kralj

²⁹ *Isto*, str. 541.

³⁰ *Isto*, str. 552 i 553.

³¹ *Isto*, str. 553–554. „Po unutrašnjosti Crne Gore dolazili su agenti, s gomilama dukata, da mite vrsnije Crnogorce da su pristalice Obrenovića bogatog, a da se mahnu siromašnih Njeguša. (...) od punoljetstva kralja Milana pa do abdikacije, anticrnogorstvo u Srbiji još više je pooštreno. (...) Paškvile su nicala, u sredini sprske prestolnice, svakog dana: paškvilanti primani i nagrađivani. Štampa se je utrkivala ko će što ružnije reći za Knjaza i Crnu Goru.“

Milan i austrofilaska vlada naprednjaka vodili su prema Crnoj Gori distanciranu politiku, politiku zahlađenja, što je potencirano 1883. godine sukobom sa radikalima i snaženjem austrofilске politike.³² Na to je dijelom uticala i udaja crnogorske princeze Zorke za kneza Petra Karađorđevića. Boljitak u međusobnim odnosima nastupio je 1889. godine abdikacijom kralja Milana u korist maloljetnog sina Aleksandra, poslije čega je radikalska vlada poboljšala odnose sa Crnom Gorom (uključujući i one u sferi ekonomije: zaključenje trgovinskog ugovora na osnovu najvećeg povlašćenja i tajni sporazum koji je oslobodio carine nekoliko crnogorskih izvoznih proizvoda). Do zahlađenja odnosa došlo je nakon državnog udara Aleksandra Obrenovića 1893. godine, kada ponovo dolazi do okretanja ka Austrougarskoj.

Sa dolaskom Stojana Novakovića na čelo vlade 1895. godine, Srbija se okreće prema Rusiji i vlada čini sve što je u njenoj moći da popravi odnose sa Crnom Gorom. Pored poboljšanja ekonomskih veza, obustavljena je propaganda koja se u beogradskoj štampi vodila protiv dinastije Petrović (u njoj je aktivno učestvovao dio crnogorske emigracije u Beogradu).³³

Vujiću, predsjedniku Vlade Srbije, vojvoda Gavro otvoreno je govorio „o posljedicama prevrtljive politike“ i „kako to može biti Srbija koja ima pametnih ljudi i dobrih državnika ipak ni s jednom državnom ne stoji dobro“.³⁴

Krajem 1896. ministar Vuković bio je u misiji u Beogradu i u Sofiji sa ciljem sporazumijevanja balkanskih država o podjeli evropske Turske. U razgovorima sa predsjednikom vlade Stojanom Novakovićem, a nešto kasnije sa novim predsjednikom vlade Đorđem Simićem, te ministrom Vujićem — bio je postignut dogovor da Srbiji pripadne Skoplje i najveći dio Makedonije, Crnoj Gori Peć i Đakovica i Prizren sa okolinom, a da se Sandžak podijeli. Međutim, kralj Aleksandar nije htio da čuje da Prizren pripadne Crnoj Gori (na čemu je knjaz insistirao), što je ponovio i prilikom posjete Cetinju 1897. godine, te je zbog nepopustljivosti vladara sa obje strane sporazum propao.

Neuspješan ishod pregovora o sporazumu Crne Gore i Srbije pokazao je „da samo odricanje vladajućih krugova djevu zemalja od svojih uskih

³² Vojvodić Mihailo, *Putevi srpske diplomatije*, Clio, Beograd, 1999, str. 22.

³³ Vojvodić Mihailo, *Putevi srpske diplomatije*, op. cit., str. 28.

³⁴ *Isto*, str. 735.

interesa može biti osnova za sporazum koji bi bio garancija ostvarivanja jedne zajedničke oslobodilačke ideje³⁵. Držanje Simića i Vujića u vezi sa prijedlogom sporazuma uzeto im je za zlo i kao povod za obaranje vlade — optuženi su da su radili protivno interesima dinastije Obrenovića i da je vlada „isuviše panslavistička“³⁶. Nova vlada na čelu sa Vladanom Đorđevićem okrenula se Austrougarskoj i unazadila odnose sa Crnom Gorom; prvo je promijenila šefa Poslanstva na Cetinju, a zatim (1899. godine) povukla diplomatskog predstavnika i prekinula diplomatske odnose³⁷.

Uzimanje ruskog cara za kuma prilikom ženidbe Aleksandra Obrenovića 1900. godine sa Dragom Mašin značilo je napuštanje austrofilstva i okretanje ka Rusiji. Odmah zatim, predsjednik vlade Mihailo Vujić obnavlja diplomatske odnose sa Crnom Gorom i šalje predstavnika na Cetinje. Poslije Majskog prevrata 1903. i dolaska na prijesto Petra Karađorđevića (zeta kralja Nikole), Srbija se politički okrenula prema Rusiji. Očekivano je znatno poboljšanje odnosa sa Crnom Gorom, ali do toga nije došlo, već je krenulo nagore, pogotovo u beogradskoj štampi „koja nije imala mjere da ocrni kralja i Crnogorce, tako da stane pamet pred tvornicom takvih grozota“³⁸. Rusija tada, umjesto na Cetinje, glavnu pažnju usmjerava na Beograd.

Vojvoda Gavro je bio u brojnim misijama u kojima je obavljao diplomatske i političke poslove. O značaju tih misija i o tome koliko je važno da se bude na mjestu događaja, na izvoru informacija i u kontaktu sa relevantnim sagovornicima, vojvoda Gavro piše, povodom jedne misije u Rimu „kao jedne velike sredine od poslova“ (...) „za dva dana moga bavljenja više sam uradio, više sam doznao svakovrsnih stvari, više sam učinio po-znanstava nego što bih za deset godina nepomičnosti u našoj sredini“³⁹.

Diplomatska predstavništva na Cetinju ubrzo poslije Berlinskog kongresa 1878. otvorile su Rusija i Francuska, 1879. Velika Britanija, Austro-ugarska, Osmansko carstvo i Italija, a 1881. Grčka. Na inicijativu ministra Vukovića uspostavljeni su diplomatski odnosi 1897. sa Srbijom i

³⁵ Vojvodić Mihailo, *Putevi srpske diplomatije, op. cit.*, str. 132.

³⁶ *Isto*, str. 31.

³⁷ *Isto*, str. 32.

³⁸ Vuković Gavro, *Memoari, op. cit.*, str. 38.

³⁹ *Isto*, str. 723.

Bugarskom i otvorena su njihova predstavništva, a 1905. to su učinile Njemačka i SAD.

Prvo, i do balkanskih ratova jedino diplomatsko predstavništvo — Crna Gora je imala u Carigradu (otvoreno 1879); u njemu je vojvoda Gavro prvo bio sekretar Legacije, a iste godine otpravnik poslova. U tom svojstvu je ostao godinu dana, kako kaže „pod najtežim uslovima koji se zamisliti mogu“, ⁴⁰ a potom je ponovo postao otpravnik poslova 1882. godine.

Prisustvo stalnih diplomatskih misija na Cetinju bilo je veoma značajno za ostvarenje spoljnopolitičkih ciljeva diplomatskim kanalima. U odsustvu diplomatskih predstavništava u inostranstvu, značajnu ulogu u polju diplomatije (osobito u ekonomskoj sferi) imala su konzularna predstavništva Crne Gore. Prije sticanja nezavisnosti Crna Gora je imala konzulat u Skadru (1863) i Konzularnu agenciju u Kotoru⁴¹, iako nije bilo formalno uspostavljenih konzularnih odnosa, budući da Crna Gora tada nije bila međunarodno priznata država. Poslije sticanja nezavisnosti nastavila je sa radom Konzularna agencija u Kotoru, ponovo je otvoren 1893. konzulat u Skadru, a zatim u Rimu i u Trstu.⁴² Krajem XIX i početkom XX vijeka imenovano je više počasnih konzula.

Najveći, ključni izazov crnogorske spoljne politike i diplomatije krajem XIX vijeka predstavljalo je sprovođenje odluka Berlinskog kongresa. Prilikom sprovođenja odluka Berlinskog kongresa jedino se Crna Gora susrela sa komplikacijama koje su se ticale predaje Plava i Gusinja, jer su se na putu ostvarivanja legitimnih prava Crne Gore ispriječile Turska i Albanska liga.⁴³ Turska je zatezala i uz oružane incidente odlagala sprovođenje odluka, što su sve tada najuticajnije evropske sile — Austrougarska, Njemačka i Velika Britanija — tolerisale, svaka zbog svojih interesa, dok Rusija u tom momentu nije mogla značajnije uticati. Crna Gora je diplomatskim

⁴⁰ *Isto*, str. 452. Vojvoda Gavro je pregovarao sa Portom o predaji Plava i Gusinja, a pošto pregovori nijesu mogli uspjeti, „dobio sam naredbu da prekinem diplomatske odnose s Visokom Portom u julu 1880. godine“.

⁴¹ Andrijašević M. Živko, „Crnogorska diplomatija“, u: *Nacija s greškom*, Centralna narodna biblioteka „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 2004, str. 271.

⁴² Raspopović M. Radoslav, *Diplomatija Crne Gore 1711–1918*, op. cit., str. 387.

⁴³ Ražnatović Novak, „Oko uspostavljanja diplomatskih odnosa Crne Gore sa Turskom 1879. godine“, *Istorijski zapisi*, br. 3–4, Titograd, 1972, str. 453. O sporu oko predaje Gusinja vidjeti u: *Nikola I Petrović Njegoš, Autobiografija, Memoari, Putopisi*, Obod — Pobjeda, Cetinje — Titograd, 1988, str. 560–580.

putem tražila od evropskih sila da utiču na Tursku kako bi se bez komplikacija sprovele odluke Berlinskog kongresa.

Vojvoda Gavro je stalno bio angažovan u procesu sprovođenja odluka Berlinskog kongresa. To je činio u Carigradu, kao otpravnik poslova u razgovorima sa predstavnicima Porte, ali i sa ambasadorima evropskih sila. U zastupanju interesa Crne Gore držao se čvrsto i odlučno, ponekad oštro i izvan diplomatskih manira kad je procjenjivao da je to taktički potrebno. Porta je, u nastojanju da onemogući primjenu Berlinskog ugovora, izlazila sa prijedlozima neprihvatljivim i za Crnu Goru i za velike sile, pa je čak odustala od posebnog ugovora koji je po nalogu knjaza potpisao vojvoda Gavro; njime, u zamjenu za Plav i Gusinje, dobijaju Hote, Grude i dio Kastrata (što su potpisnice Berlinskog ugovora prihvatile kao sastavni dio tog ugovora). Porta je ubrzo ponudila novčanu naknadu. Vojvoda Gavro je energično odbio taj ponižavajući prijedlog i označio prekid diplomatskih odnosa, što je knjaz potvrdio. Nalazeći se u nezavidnoj situaciji, Porta je molila predstavnike sila u Carigradu da posreduju kod knjaza kako on ne bi prekinuo diplomatske odnose; pošto su svi to učinili, knjaz je naložio vojvodi Gavru da ostane u Carigradu.

Na kraju iscrpljujućih pregovora i zategnutosti na ivici šireg oružanog sukoba, velike sile su prihvatile prijedlog engleskog državnika Gledstona da Crna Gora dobije Ulcinj umjesto Plava i Gusinja. U završnici razgovora za primjenu odluka Berlinskog kongresa knjaz je vojvodu Gavru 1880. godine poslao u misiju u Dubrovnik⁴⁴, gdje se u luci Gruž okupila kombinovana flota velikih sila koja se spremila da demonstrira snagu i da Portu vojno prisili na predaju Ulcinja ako ona to ne učini mirnim putem. Kolektivnom notom velikih sila Porti je saopšteno da preda Ulcinj do 15. novembra 1880. po starom kalendaru, a ako to ne učini — kombinovana flota će ući u grad i zauzeti ga. Poslije mnogo odugovlačenja, Ulcinj je predat Crnoj Gori 13/30. novembra 1880. godine.

Krajem XIX vijeka jačaju snage za uspostavljanje bliskih odnosa Crne Gore sa Srbijom i Bugarskom. Na inicijativu knjaza Nikole, uz podršku Rusije, radilo se na zbližavanju i na postizanju sporazuma balkanskih

⁴⁴ Radulović Nikola, „Diplomatski portret vojvode Gavra Vukovića“, *Ovdje*, br. 214, Titograd, str. 26. „Knjaz i Gospodar Crne Gore, kao prosvetljenog diplomatu u evropskom smislu riječi, intelektualca itd. odredio je vojvodu Vukovića kao svog predstavnika pri floti evropskih sila u Dubrovniku.“

država oko podjele teritorije evropske Turske. Do postizanja tog sporazuma nije došlo pošto je početkom 1897. na Kritu buknuo ustanak grčkog stanovništva protiv osmanske vlasti (radi prisajedinjenja Grčkoj)⁴⁵. Pod uticajem Rusije, a da bi se izbjeglo miješanje balkanskih država u nastalu krizu, kao rezultat posjete kralja Aleksandra Sofiji u februaru 1897. postignut je srpsko-bugarski sporazum zvani „Ugodba“, čime je utvrđeno da se ne preduzima ništa što bi moglo poremetiti *status quo* na Istoku. Ubrzo je „Ugodbi“ pristupila Crna Gora. Iako je pomenuti sporazum „prihvaćen od sve tri strane, on je u razgovorima kralja Aleksandra i knjaza Nikole u Beogradu i na Cetinju, kako zapaža, Vuković, dezavuisan baš zbog pretjerane opsjednutosti svih strana teritorijalnim pretenzijama“⁴⁶.

Vojvoda Gavro se nije mirio sa takvim stanjem odnosa i ulagao je napore da se odnosi poprave; nastojalo se i da se postigne tajni politički sporazum, ali se u tome nije uspjelo, budući da su glavne odredbe sporazuma (formirane u Beogradu) bile štetne po Crnu Goru⁴⁷. Vojvoda Gavro izrazio je nezadovoljstvo zbog držanja srpske strane u odnosu na trasu Jadranske željeznice, zalažući se da je odvede dalje od granica Crne Gore i da je, umjesto u Bar izvede u Skadar i Medovu.⁴⁸

Poslije abdikacije srpskog kralja Milana, vojvoda Gavro je dobio knjaževu saglasnost da se obrati privatnim pismom prvom regentu kraljevskog dostojanstva Jovanu Ristiću (koji je bio pobratim njegovog oca Miljana Vukova); u tom pismu je izložio teško ekonomsko stanje, s molbom da se „otvore granice Srbije pristupu pojedincima iz Crne Gore na zaradu (...) i da primi izvjestan broj familija na konačno preseljenje na njihovim bogatim i prostranim tekovinama, prisajedinjenim Srbiji, našim zajedničkim ratovanjem“⁴⁹. Na prvo pitanje Ristić je pozitivno odgovorio, a što se tiče drugog — uputio ga je da se zvanično obrati Vladi, s obećanjem da će se on založiti da se pozitivno riješi. Bilo je riješeno.

Najsvidljiva institucija Crne Gore u doba knjaza i kralja Nikole bila je njena diplomatija, ponajviše zbog toga što su njeni nosioci bili za

⁴⁵ Raspopović M. Radoslav, *Diplomatija Crne Gore 1711–1918*, op. cit., str. 368.

⁴⁶ Borozan Đorđe, „Vuković Gavro — ministar inostranih djela Knjaževine Crne Gore 1889–1905“, *Tokovi*, br. 2, Berane, 2007, str. 158.

⁴⁷ Vuković Gavro, *Memoari*, op. cit., str. 38.

⁴⁸ *Isto*, str. 743.

⁴⁹ *Isto*, str. 458.

diplomatiju dorasle i sposobne ličnosti⁵⁰. Uzrok tome je, takođe, i to što je nepotizma i improvizacija u diplomatiji bilo znatno manje nego u ostalim državnim službama. Uočljivo je bilo to što su u diplomatiji, daleko više nego u drugim državnim službama, visoke i odgovorne dužnosti zauzimali ljudi koji su za to bili sposobni. To se činilo zbog toga što, zasigurno, i tada i uvijek, nigdje kao u diplomatiji greške, promašaji i posljedice zbog nečinjenja potrebnog — ne nose tako pogubne i višestruke štete u političkom, moralnom i u smislu prestiža.

Takav odnos knjaza Nikole prema diplomatiji u pogledu izbora diplomata po mjerilu sposobnosti, a ne po pripadnosti vladarskoj kući ili bliškim njoj, potvrđuje da je bio duboko svjestan značaja i uloge diplomatije i da je takvim stavom jačao ugled države i sopstveni ugled i prestiž u svijetu. Da je tako potvrđuje izbor vojvode Gavra Vukovića za ministra, a Mi-tra Bakića u sam vrh diplomatije.

Knjaz, odnosno kralj Nikola bio je konačni kreator spoljne politike i nosilac velikih diplomatskih misija, u savremenom smislu diplomatije na vrhu. Mjesto i ulogu diplomate i državnika Gavra Vukovića treba sagledavati u kontekstu apsolutističke moći knjaza Nikole.⁵¹

Vojvoda Gavro je odmah po stupanju u državnu službu 1874. godine, kao tada jedini pravnik u Crnoj Gori (bio sekretar Senata), praktično ušao u polje spoljne politike i diplomatije. I kao član Velikog suda (1879–1889)

⁵⁰ Lazović Budimir, „Državnik u diplomatiji“, *Tokovi*, br. 2, Berane, 2007, str. 168.

⁵¹ U „Predgovoru“ *Memoarima* vojvode Gavra Vukovića, prof. dr Slobodan Tomović piše: „O kralju Nikoli, kao svom neposrednom suverenu, u mnogim dijelovima teksta pružio je nezaobilazna svjedočanstva koja, kad se stave u jedan fokus, jasno govore kako o nedostacima tako i o zaslugama ovog često kontroverznog ali velikog vladara,“ Vojvoda Gavro Vuković, navedeno djelo, str. 20.

Tomović zatim navodi: „Vukovićev spis ‘Četrdesetogodišnjica vladavine knjaza Nikole’, karakterističan je po tome što autor ne piše kao apologet jedne autokratske vladavine kojoj nesumnjivo služi, već u najvećoj mjeri ponaša se kao njen kritičar i čovjek koji analitičkim duhom otkriva slabosti toga vremena i traži način da se one uklone. ...Iako pun pohvala za mnoge knjaževe crte, i posebno hrabrost u ratu i darovitost u komandovanju v. Gavro kritički ocjenjuje poglede knjaza Nikole na cjelokupni društveno-ekonomski razvitak i kvalifikuje ga kao čovjeka koji nije shvatio smisao i značaj ekonomskog razvitka. Zadovoljavao se rješavanjem problema na starinski način, tražeći pomoć i pozajmice od drugih država. Smatrao je da je njegov vladarski autoritet dovoljna garancija za dobijanje državnih zajmova, što se u posljednje vrijeme pokazalo kao velika zabluda.“ *Isto*, str. 30 i 32.

bio je u više misija i tada se više bavio drugim državnim poslovima nego u sudu. Učestvovao je u Veljem ratu, bio je sekretar šefa Generalštaba, uz dužnost sekretara Senata u dvoru je pisao depeše i naredbe. Bio je član Zakonodavne komisije, za finalni pregled Bogišićevog *Opšteg imovinskog zakonika*, koji je svečano proklamovan 1888. godine⁵².

Po mišljenju profesora Slobodana Tomovića, vojvoda Gavro „Pisac je Memoara neprevaziđene istorijske i literalne vrijednosti u nas“ ... „koji poznaje svjetske prilike i svjetsko-istorijske procese u njihovim glavnim tokovima.“⁵³

Po svemu sudeći, da nije umješno kormilario diplomatskim vodama, vojvoda Gavro bi bio vrstan pravnik, što je nagovijestio još pri kraju studija kao autor monografije „Istorijski razvitak prava svojine od rimskog doba do danas“, ili veliki literata, što je pokazao *Memoarima*. Zbog toga, kako kaže akademik Mijat Šuković „njegovo je stvaralaštvo univerzalnije i šireg dometa“.⁵⁴ Vojvoda Gavro, po tome šta je i kako radio i uradio u diplomatskoj karijeri, može se nazvati rodonačelnikom diplomatije Crne Gore budući da je pod njegovim vođstvom, kao pionirskim poduhvatom, projektovana i utemeljena moderna diplomatija Crne Gore. Diplomatski put ministra Gavra Vukovića, može se sa sigurnošću reći, bio je uspješan, ali i, po mnogo čemu, posut trnjem. Kako sam kaže „na trnovitom, veoma neobrađenom polju spoljne politike naišao sam na mnogobrojne teškoće i nesavladive zaplete“.⁵⁵ Na tom putu je prolazio Scile i Haridbe.

Kao ličnost svestranog obrazovanja i široke kulture, vojvoda Gavro je znalački, argumentovano i uporno nastojao da u diplomatskom poslu ostvari maksimum u datim uslovima. U tim nastojanjima bio je pretežno uspješan, ali bilo je i neuspjeha, pa i iluzija i naivnosti o čemu je otvoreno govorio i pisao. Diplomaciju je poimao kompleksno, svjestan da se međudržavni odnosi zasnivaju na interesima i stoga je sagledavajući sumornu ekonomsku realnost u državi posvećeno i neumorno radio na uspostavljanju ekonomskih odnosa sa inostranstvom.

⁵² Vuković Gavro, *Memoari, op. cit.*, str. 451, 454.

⁵³ *Isto*, str. 15 i 17.

⁵⁴ Šuković Mijat, „Stvaralački rezultati Gavra Vukovića na pravnom području“, *Tokovi*, br. 2, Berane, 2007, str. 145.

⁵⁵ Vuković Gavro, *Memoari, op. cit.*, str. 454.

U mozaiku za diplomatski i državnički portret ministra Vukovića značajan prostor zauzima bavljenje ekonomskim pitanjima, tj. ekonomskom diplomatijom u savremenom smislu.⁵⁶ To je iziskivalo ne samo nezavidno ekonomsko stanje Knjaževine, već je bio izraz njegovog uvjerenja o značaju ekonomije kako za unutrašnje odnose tako i za međunarodni položaj države. O tome koliki je značaj pridavao stanju ekonomije u državi i uticaju na međunarodni položaj i odnose sa pojedinim zemljama vojvoda Gavro ukazuje: „Daj mi ti dobre finansije, ja ću tebi dobru politiku... i zle finansije stvarale su nama lomivrat u spoljnoj politici.“⁵⁷ Iz pogleda vojvode Gavra na ekonomiju i ekonomske odnose sa inostranstvom vidi se njegova optika organske međuzavisnosti politike i ekonomije, kao dvije strane iste medalje i iskorak ka modernijem, „pragmatičnijem“ shvatanju u odnosu na dominantno.⁵⁸ U brojnim misijama kao ministar inostranih djela uvijek je nastojao da doprinese rješavanju nagomilanih ekonomskih problema u državi, a u jednom periodu i da ublaži veliko siromaštvo stanovništva koje je zbog sušnih godina imalo problema da se prehrani.

Imponuje istrajnost koju je ispoljavao u rješavanju ekonomskih problema i onda kad njegovi naponi nijesu mogli uroditi plodom zbog objektivno slabe ili nepostojeće podloge za postizanje ugovora i garancije za otplatu inostranih zajmova. Takav slučaj je bio kada je radi zahtjeva za zajam od Francuske, komisija te države konstatovala da u Crnoj Gori nema statističkih podataka o državnim prihodima i rashodima, o izvozu i uvozu i sl. Zemlja je bila sa vrlo oskudnim sredstvima i kao takva bez mogućnosti da pruža garancije za otplatu zajma. Prilikom jedne misije u Bugarskoj, osim čestitke knjazu Ferdinandu od strane knjaza Nikole na priznanju od Rusije, i predloga da se balkanske države sporazumiju o podjeli evropske Turske, kako bi riješili Istočno pitanje bez intervencije velikih sila, tražio je da pri zaključenju zajma od 70 miliona franaka za Crnu Goru uzmu 5 miliona, koje bi otplaćivali njihovoj vladi a ona davaocu zajma, budući da sami sa traženjem tako male sume ne bi uspjeli. O tome vojvoda Gavro piše: „Ova odvratna tačka moje misije bila je teška do krajnosti, (...) izaći sa

⁵⁶ Lazović Budimir, Državnik u diplomatiji, *op. cit.*, str. 170.

⁵⁷ Vuković Gavro, *Memoari, op. cit.*, str. 706.

⁵⁸ Radonjić Radovan, „Gavro Vuković kao politički mislilac“, *Tokovi*, br. 2, Berane, 2007, str. 163.

takvom, tražnjom bilo mi je teže nego da sam išao na robiju.“⁵⁹ I po angažovanju ministra Gavra Vukovića u rješavanju ekonomskih problema Crne Gore može se cijeniti njegov uzorni državnički i diplomatski format.

Vojvoda Gavro je ovladao diplomatskom vještinom, koja je umjetnost mogućeg. Posjedovao je državničku i diplomatsku širinu, smisao za strpljiva pregovaranja, ali je imao omeđene granice kompromisa kada su u pitanju sloboda, suverenitet i dostojanstvo države. Bio je ličnost od profesionalnog i moralnog integriteta.

Snagom argumenta i državnog razloga vojvoda Gavro istrajno je debatovao, kako sa stranim sagovornicima tako i unutar države, uključujući i knjaza. Gospodar je, uprkos tome što je posjedovao asolutnu vlast, imalo sluha za mišljenja i predloge umnih ljudi, među kojima je bio vojvoda Gavro. U situacijama kad su mu savjest, dužnost i državni interesi nalagali znao je da iznosi stavove uz rizik kako će na njih reagovati knjaz Nikola. Po riječima njegovog savremenika dr Lazara Tomanovića, „on je hteo i mogao da ograniči u izvjesnim prilikama prohtjeve knjaza Nikole i da sprečava neke radnje članova dinastije“.⁶⁰

Jedan od najdelikatnijih primjera te vrste bio je predlog knjazu, da zatraži opoziv imenovanja njegovog bliskog rođaka, vojvode Boža Petrovića za guvernera Krita, što su učinile evropske sile na predlog Rusije, a mimo znanja i saglasnosti Crne Gore. Knjaz je prihvatio argumente vojvode Gavra i zatražio od ruske vlade i cara Nikolaja da se to imenovanje opozove, uz rizik da bi ga, kako je javljeno iz imperatske vlade, „Rusija imala napustiti i ostaviti usamljenog svojoj sudbini“.⁶¹ Suočen sa odlučnošću i

⁵⁹ Vuković Gavro, *Memoari, op. cit.*, str. 604. „Knjaz nigdje nije mogao naći potreban zajam. Kod Rusije i Srbije nije se smio usuditi da ga traži. One su držale da će im biti na propast, pa bi bio kategorički odbijen. Zbog toga je tražio od Austrije i Francuske, a evo sad i od Bugarske.“ (*Isto*, str. 604)

U najvažnija angažovanja vojvode Gavra u ekonomskoj sferi spada bojansko pitanje, koje se ticalo dovođenja Skadarskog jezera u prirodne granice, čime bi se dobilo dragocjeno plodno zemljište, i s tim u vezi regulacija toka rijeke Bojane, Drima i Vira. Tu su zatim nastojanja na ostvarenju ideje o izgradnji transbalkanske željeznice do Jadranskog mora sa izlaskom u Bar, eksploatacija rudnog i šumskog bogatstva, izgradnja industrijskih objekata i luka u Baru i Ulcinju, zahtjevi za zajmove, uspostavljanje spoljnotrgovinskih veza sa inostranstvom itd.

⁶⁰ Šuković Mijat, „Stvaralački rezultati Gavra Vukovića na pravnom području“, *op. cit.*, str. 144.

⁶¹ Vuković Gavro, *Memoari, op. cit.*, str. 647.

snagom iznijetih razloga, ruski car Nikolaj je uvažio protest crnogorskog knjaza i za guvernera Krita je na predlog Rusije imenovan grčki princ Đorđe. Ovaj događaj je imao veliki odjek u državnim vrhovima i javnosti velikih evropskih sila, budući da je potvrdio da crnogorski knjaz zna i uz velike rizike, braniti dostojanstvo i ugled i svoj i Crne Gore. Sve evropske sile su u zvaničnim kontaktima i u štampi izražavale divljenje tom činu i istinskom odnosu uvažavanja i poštovanja prema grčkom narodu. Pišući o ovom događaju, Gavro Vuković u *Memoarima* konstatuje: „Iz jednog od najtežih zapleta što je ikad Crna Gora imala od svog nastanka, Knjaz je izašao sa čašću i pobjedonosan.“⁶²

Jedan od ključnih postulata u prilazu diplomatiji koju je vojvoda Gavro stalno praktikovao bila je inicijativa. To potvrđuje i ovim riječima: „Naša deviza bila je vječito nešto pokretati, pa uspjeli ili ne uspjeli, jer državni crnogorski ne smiju ležati na starim lovorikama neaktivni, kao predstavnici male države, pošto su suhe, lovorike iz prošlosti mogu zažditi i ispržiti vajnom državniku oči žive, a državu ostaviti u onakvom stanju u kakvom je.“⁶³

Ministar Vuković, kao uman i mudar čovjek, svestranog obrazovanja, širokih vidika, bio je duboko svjestan da Crna Gora i Crnogorci kao narod ovjenčan slavom herojstva iz vjekovnih borbi za slobodu, teško napuštaju gotovo genetski usađene osobine i vrline ne samo borbenost, pravednost, čojstvo i junaštvo, nego i isključivost, predrasude, tvrdoglavost, iluzije i mitomaniju. To je bilo tako i zbog nevesele prošlosti sa Turskom, ali je bio čvrsto uvjeren da se takva Crna Gora, ne odričući se vrlin tradicionalnih atributa, mora mijenjati i prilagođavati novom vremenu i držati korak sa civilizacijskim tokom u svijetu.

Dometi diplomatije određeni su spoljnom politikom, koja je uglavnom determinisana unutrašnjom politikom države. Osim ostvarivanja utvrđene spoljne politike (od strane vlade, parlamenata ili predsjednika države), razvijene diplomatije su aktivne u predlaganju spoljne politike države na bazi znalačke procjene aktuelnih i dugoročnih međunarodnih odnosa i međunarodnog položaja zemlje. Ta mogućnost diplomatije određena je karakterom unutrašnjeg uređenja države i stepenom razvoja demokratskih odnosa u njoj. Bitno je da spoljna politika bude državna, a ne dvorska ili partijska.

⁶² *Isto*, str. 648.

⁶³ *Isto*, str. 636.

U brojnim i složenim diplomatskim misijama i u često teškim razgovorima sa partnerima nastupao je samouvjereno, promišljeno i oprezno sa snagom argumenta, imajući stalno na umu da na najbolji način služi državi i njenim interesima i prestižu. Kada je god bilo potrebno, snažno se opirao i nije dozvoljavao sagovornicima, sa bilo koje strane, da nastupaju sa predrasudama prema Crnoj Gori i da vrijeđaju njen integritet, identitet i dostojanstvo.

Mnogi pogledi ministra Gavra Vukovića na diplomatiju kao profesiju i njene poslenike imaju ovovremeno značenje. To se odnosi, prije svega, na shvatanje diplomatije kao službe za ostvarivanje interesa države sa svestranim prilazom međunarodnim odnosima i, u tom sklopu, posebno odnosima velikih sila i njihovim uticajem na odnose u svijetu. Tu spada i šire i kompleksno shvatanje diplomatije u kojoj su metode i vještine samo način ostvarivanja diplomatskih zadataka. Izvanredan značaj koji je vojvoda Gavro pridavao ekonomskoj dimenziji diplomatije, markantna je odlika moderne diplomatije u vidu ekonomske diplomatije.

U savremenoj diplomatiji prisutna su kod mnogih država nastojanja da se napuštaju sa moralnog stanovišta nedopustive radnje i postupci, što se poklapa sa shvatanjem diplomatije vojvode Gavra. U nizu atributa diplomatije, kojima je on u praksi pridavao poseban značaj, nalaze se posvećenost interesima države i naroda, dinamičnost, pragmatizam i argumentovani nastup, kao i dostojanstvo, inicijativa, istrajnost i strpljivost u pregovorima, uz toleranciju i uvažavanje sagovornika. Veoma je držao do toga da su u pregovorima određene granice kompromisa. Na prvom mjestu mu je bio državni interes i očuvanje i jačanje ugleda i prestiža Crne Gore u svijetu. Snagom znanja, jakih argumenata i umijeća da ih na najbolji način plasira u datim okolnostima i snagom državnog razloga, znalčki, istrajno i samouvjereno je debatovao sa stranim sagovornicima o nizu delikatnih i protivuvjerenih, a za državu značajnih pitanja. Bio je istrajan, uporan pa i tvrdoglav a po potrebi fleksibilan i tolerantan. Umio je da se shodno trenutku taktički postavi na najbolji način da postigne ono što je državni interes. Kad je bio u situaciji, koristio je, bez zloupotrebe i dostojanstveno, lično prijateljstvo i bliske odnose sa pojedinim državicima i diplomatama.

Bliski lični odnosi koje je vojvoda Gavro imao sa više uticajnih ličnosti iz Srbije i drugih država svjedoče o značaju i ulozi subjektivnog faktora u spoljnoj politici i diplomatiji, i na potrebu njegovanja ličnih prijateljskih odnosa sa predstavnicima drugih država. Takvi odnosi su uvijek

dobrodošli, pomažu koliko je moguće u datim okolnostima, a nikad ne odmažu.

Diplomatija je oduvijek bila i ostaje ogledalo i izlog države. Stoga je od izuzetnog značaja kvalitet svih diplomata, pogotovu ambasadora koji predstavljaju državu. U principu, najbolje je da su u diplomatskoj službi karijerne diplomate. No ipak, od tog stava ne treba praviti fetiš. Međunarodno i crnogorsko iskustvo potvrđuje da su među najuspješnijim ambasadorima ugledni naučnici, privrednici, poslanici kulture, novinari i druge ličnosti širokog obrazovanja, kulture i znanja stranih jezika.

Uspjeh svake politike, pa i spoljne politike, mjeri se stepenom ostvarenja utvrđenih ciljeva. Iako kadrovski nedovoljno osposobljena, sa veoma oskudnim finansijskim sredstvima, sa samo jednim stalnim diplomatskim predstavništvom u inostranstvu i djelovanjem u složenim i često protivrječnim okolnostima i sukobljenim interesima velikih sila, crnogorska diplomatija krajem XIX i početkom XX vijeka obezbjeđivala je pretežno povoljnu spoljnopolitičku poziciju države. U građenju i održavanju takve pozicije Crne Gore, osim knjaza, odnosno kralja Nikole, najveći doprinos davao je vojvoda Gavro Vuković.

Kao u svakoj profesiji i u diplomatiji je veoma bitna stručnost. Stoga se profesionalna etika diplomatije svodi na stručnost. U stručnom, profesionalnom, permanentnom obrazovanju savremenih diplomata veliku ulogu ima Diplomatska akademija „Gavro Vuković“, koja, čini se, tu ulogu treba da ispunjava kompletnije i kontinuirano.

Sa horizonta sveukupnog prilaza i pogleda na diplomatiju vojvode i ministra Gavra Vukovića može se u više dimenzija inspirativno gledati na ovovremenu spoljnu politiku i diplomatiju Crne Gore. Glavni postulati te filozofije u diplomatiji i danas su aktuelni. Na sreću i ponos, ovovremena Crna Gora već više od 20 godina ima dobro osmišljenu i dalekovidu, samostalnu spoljnu politiku. Bez nje ne bi bilo 21. maja 2006. godine i obnove nezavisnosti, sticanja međunarodnopravnog državnog subjektiviteta i puta ka evroatlantskim integracijama, pri čemu članstvo u NATO-u od 2017. godine ima istorijski značaj za sudbinu i budućnost Crne Gore.

Vojvoda i ministar Gavro Vuković bio je predano i bezrezervno posvećen najboljim državnim interesima Crne Gore. Bio je ne samo vrhunski diplomata doba u kojem je djelovao, već je bio državnik u diplomatiji i diplomata-državnik. Diplomatski atributi ministra Vukovića mogu biti uzor i inspiracija sadašnjim i budućim generacijama diplomata Crne Gore.

Ove godine navršilo se 90 godina od smrti vojvode Gavra Vukovića⁶⁴. O predvečerju biološkog kraja vojvode Gavra u Beranama, Milovan Đilas piše: „Među još živim starijim vasojevićkim glavarima, bio je prava znamenitost vojvoda Gavro Vuković... Ako je njegov otac vojvoda Miljan bio u prilici da iza sebe ostavi traga mačem, vojvoda Gavro ga je ostavljao srcem i mišlju, makar što se to u ovoj zemlji priznaje i pamti manje nego junaštvo“.⁶⁵

LITERATURA

- [1] Andrijašević M. Živko, „Crnogorska diplomatija“, u: *Nacija sa greškom*, Centralna narodna biblioteka Crne Gore „Đurađ Crnojević“, Cetinje, 2004.
- [2] Andrijašević M. Živko, „Knjaz Nikola o Srbiji i srbijansko-crnogorskim odnosima u memoarima vojvode Sima Popovića“, u: *Pero i povest — srpsko društvo u sećanjima*, Filozofski fakultet, Beograd, 1999.
- [3] Borozan Đorđe, „Gavro Vuković — ministar inostranih djela Knjaževine Crne Gore 1889–2005“, *Tokovi*, br. 2, Berane, 2007.
- [4] Đilas Milovan, *Besudna zemlja*, Politika, Beograd, 2005.
- [5] Jovović Pantelija, *Crnogorski političari*, Vreme A. D, Beograd, 1924.
- [6] Lainović Andrija, „Jedna stranica iz diplomatske istorije Crne Gore“, *Istorijski zapisi*, br. 10–12, Cetinje, 1951.
- [7] Lazović Budimir, „Državnik u diplomatiji“, *Tokovi*, br. 2, Berane, 2007.
- [8] Mojašević Miljan, „Nemci po memoarima vojvode Gavra Vukovića i po beleškama uz ratovanje Koče Popovića“, *Glasnik Odjeljenja umjetnosti*, 18/2000, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2000.

⁶⁴ Vujačić Slobodan „Književni profil memoara vojvode Gavra Vukovića“, *Glasnik Odjeljenja umjetnosti*, 18/2000, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2000, str. 72. U ovom radu navodi se dio nekrologa koji je cetinjski časopis za nauku i književnost *Zapisi* (redovno izlazio 1927–1933) objavio povodom smrti vojvode Gavra Vukovića. „On je živio u onom dobu kada se naglo jačala nacionalna misao, dobu kada se nešto drugo nije mislilo, sem o oslobođenju našeg naroda od Turaka i Austrije. Sjedeći sedamnaest godina u stolici ministra inostranih djela Crne Gore on je svoju otadžbinu dostojno reprezentovao. Posljednje godine svoga života pokojni Vojvoda proveo je povučeno među svojim zemljacima, voljen i poštovan od svih i svakoga.“

⁶⁵ Đilas Milovan, *Besudna zemlja*, Beograd, Politika, 2005, str. 224, 225. „Tih i mio čovjek, kojemu nije bilo, što se kaže, zazorno ni s djetetom da progovori. Uprkos tom povučenom držanju, bilo je kod njega utoliko više nečeg dostojanstvenog i na dlaku odmjerenog. Držao je do svakog pokreta, svake riječi... Vojvoda se, što se bliže primicao smrti, sve žudnije spajao s prošlošću — trebalo je da bude veliko nevrjeme pa da on ne prošetava k manastiru. U mrak bi se vratio. A noću je dugo tinjala lampa iza zavjesa na njegovu prozoru. Vojvoda je čitao ili pisao svoje uspomene. Živio je od sjećanja, čekajući smrt.“

- [9] Petrović Njegoš Nikola I, *Autobiografija, Memoari, Putopisi*, Obod, Pobjeda, Cetinje — Titograd, 1988.
- [10] Radulović Nikola, „Diplomatski portret vojvode Gavra Vukovića“, *Ovdje*, br. 214, Titograd, 1987.
- [11] Radonjić Radovan, „Gavro Vuković kao politički mislilac“, *Tokovi*, br. 2, Berane, 2007.
- [12] Raspopović M. Radoslav, *Diplomatija Crne Gore 1711–1918*, Istorijski institut Crne Gore, Novinsko-izdavačka ustanova „Vojska“, Podgorica — Beograd, 1996.
- [13] Ražnatović Novak, „Oko uspostavljanja diplomatskih odnosa Crne Gore sa Turskom 1879. godine“, *Istorijski zapisi*, br. 3–4, Titograd, 1972.
- [14] Šuković Mijat, „Stvaralački rezultati Gavra Vukovića na pravnom području“, *Tokovi*, br. 2, Berane, 2007.
- [15] Vojvodić Mihailo, *Putevi srpske diplomatije*, Clio, Beograd, 1999.
- [16] Vujačić Slobodan, „Književni profil memoara vojvode Gavra Vukovića“, *Glasnik Odjeljenja umjetnosti* 18/2000, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2000.
- [17] Vukčević K. Dragan, „Građanski identitet čuva Crnu Goru“, *Novi magazin*, br. 377, Beograd, 2018.
- [18] Vuković Gavro, *Memoari*, Obod, Cetinje, 1999.
- [19] Vuković Slobodan, „Ugradio sebe u temelje crnogorske državnosti“, *Tokovi* br. 2, Berane, 2007.

Budimir LAZOVIĆ

FOREIGN POLICY AND DIPLOMACY OF MONTENEGRO
AT THE END OF THE XIX AND EARLY XX CENTURIES AND
THE ROLE OF THE DUKE OF GAVRO VUKOVIĆ

Summary

War events, peace negotiations, diplomatic complications, and hegemonic pretensions of great European powers to the Balkans were interrelated in the second half of the XIX and the beginning of the XX century in Montenegro. There was a painstaking struggle for the implementation of the decisions of the Berlin Congress and for the consolidation of independence. In such circumstances and in the conditions of the unlimited government of Prince and King Nikola, the role of the Duke Gavro Vuković was very significant. The paper gives an overview of the relationship between Montenegro and certain countries. Duke Gavro always tried to best serve the interests of the state, its integrity, dignity and prestige in the world.

He sensed that diplomacy is complex and he was aware that inter-state relations were based on interests, and therefore, looking at the gloomy economic reality in the country, dedicated and tirelessly worked to establish economic ties with abroad. He was deeply aware of the interdependence between the economy and politics, internal development and foreign policy and the position of a small state in international relations.

Diplomatic and state mission of Duke Gavro as the founder of diplomacy of Montenegro, gives important current messages for the contemporary diplomacy and development of Montenegro.

Key words: *Montenegro, Duke Gavro, Congress of Berlin, foreign policy, diplomacy, founder, mission, state, independence, integrity, identity, negotiations, peace*